

Φ. Μ. ΔΟΣΤΟΕΒΣΚΙΪ

ΦΙΟΝΤΟΡ ΜΙΧΑΗΛΟΒΙΤΣ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ

Τό ὄνειρο
ένός γελοίου

Μετάφραση & επίμετρο
Σωτήρη Γουινελά

Ἐκδόσεις Ἄρμος

Fyodor Dostoyevsky

ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΕΝΟΣ ΓΕΛΟΙΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Φανταστικό παραμύθι

Μετάφραση: Σωτήρης Γουνελάς

Είμαι γελοίος άνθρωπος. Τώρα με λένε τρελό. Αυτός θα ήταν ανώτερος τίτλος, αν δεν έπαυα να είμαι γελοίος για τους ανθρώπους. Μα τώρα πια δεν θυμώνω, γιατί όλοι είναι αρκετά «ευγενικοί μαζί μου, και όταν με κοροϊδεύουν, είναι, θάλαγες, ακόμα πιο ευγενικοί. Ευχαρίστως θα γελούσα μαζί τους, όχι τόσο με τον εαυτό μου, όσο για να τους είμαι ευχάριστος, αν δεν ένοιωθα τόση θλίψη κοιτάζοντάς τους. Θλίβομαι που βλέπω πως δεν γνωρίζουν την αλήθεια, αυτή την αλήθεια που εγώ την γνωρίζω. Τι σκληρό που είναι να την γνωρίζεις μόνο εσύ! Μα δεν θα καταλάβουν. Όχι, δεν θα καταλάβουν.

Άλλοτε, υπόφερα πολύ που φαινόμουν γελοίος. Δεν φαινόμουν, ήμουν. Πάντα μου ήμουν γελοίος και ξέρω πως σίγουρα θα είμαι από γεννησιμιού μου. Θα ήμουν και δε θα ήμουν επτά χρονών όταν έμαθα πως ήμουν γελοίος. Ύστερα σπούδασα στο Πανεπιστήμιο — κι όσο σπούδαζα, τόσο μάθαινα πως ήμουν γελοίος. Κι έτσι, φαίνεται πως όλη η πανεπιστημιακή μου επιστήμη, υπήρχε μόνο και μόνο για να μου αποδείξει και να μου εξηγήσει, όσο την εμβάθυνα, πως ήμουν γελοίος. Και με τη ζωή μου έγινε το ίδιο όπως και στην επιστήμη μου. Χρόνο με το χρόνο, αποκτούσα όλο και περισσότερο τη βεβαιότητα πως απ' όλες τις απόψεις φαινόμουν γελοίος. Παντού και πάντα, όλοι με κοροϊδεύαν μα κανένας δεν θα μπορούσε να υποπτευθεί πως αν υπήρχε ένας άνθρωπος στον κόσμο που ήξερε καλύτερα απ' όλους πως ήμουν γελοίος, αυτός ο άνθρωπος ήμουν εγώ. Έτσι, ένοιωθα κάτι σαν πείσμα διαπιστώνοντας πως κανένας δεν το υποπτευόταν. Σ' αυτό φταίω εγώ, γιατί πάντα η περηφάνια μου μ' εμπόδιζε να ομολογήσω το μυστικό μου. Κι αυτή η περηφάνια όλο και μεγάλωνε όσο περνούσαν τα χρόνια, κι αν παρασυρόμουν κι αναγνώριζα μπροστά σε οποιοδήποτε πως είμαι γελοίος, νομίζω πως το ίδιο βράδυ θάσπαζα το κεφάλι μου με μια πιστολιά. Πόσο υπόφερα, όταν ήμουν έφηβος και σκεφτόμουν πως δεν θα μπορούσα ν' αντέξω και θα τ' ομολογούσα ξαφνικά στους φίλους μου. Μα σαν έγινα παλικάρι, μ' όλο που κάθε χρόνο που περνούσε βεβαιωνόμουν περισσότερο για την τρομερή μου ιδιορρυθμία, κατάφερα, όσο νάναι, να ησυχάσω. Κι αυτό, γιατί ακριβώς ως και τότε αγνοούσα το πώς και το γιατί. Ίσως εξ αιτίας της απέραντης μελαγχολίας που γέμισε την ψυχή μου ένα γεγονός πολύ ανώτερο από τον εαυτό μου, δηλαδή η πεποίθηση που είχε εδραιωθεί μέσα μου, πως εδώ-κάτω τίποτα δεν έχει σημασία. Αυτό το υποπτευόμουν από πολύ καιρό, μα ξαφνικά βεβαιώθηκα εντελώς και ολοκληρωτικά γι' αυτό: ξαφνικά ένοιωσα πως θα μου ήταν αδιάφορο αν υπήρχε ο κόσμος ή δεν υπήρχε τίποτα πουθενά. Άρχισα να καταλαβαίνω και να νοιώθω πως κατά βάθος δεν υπήρχε τίποτα για μένα. Ως τα τότες, μου φαινόταν πάντα πως υπήρχαν πολλά πράγματα πριν από μένα. Κι εκείνη τη στιγμή άρχισα ν' αντιλαμβάνομαι πως δεν υπήρχε τίποτα πριν ή μάλλον πως μόνο φαινόμενα υπήρχαν. Σιγά-σιγά απόκτησα την πεποίθηση πως ποτέ δεν υπήρχε τίποτα. Και τότε, έπαψα να εξοργίζομαι με τους ανθρώπους και κατέληξα να μην τους προσέχω πια. Αυτή η διάθεση εκδηλωνόταν στα πιο μικρόχαρα γεγονότα της ζωής: παραδείγματος χάρη, τύχαινε καμιά φορά, καθώς περπατούσα στο δρόμο, να σκοντάφτω πάνω στους ανθρώπους. Όχι επειδή ήμουν απορροφημένος από καμιά σκέψη, αφού τότες δεν σκεφτόμουν πια τα πράγματα που θάπρεπε να σκάφτομαι: αδιαφορούσα για όλα. Να είχα τουλάχιστον στα χέρια μου την λύση των προβλημάτων! Ούτε ένα δεν είχα λύσει. Κι ένας Θεός ξέρει πόσα και πόσα προβλήματα είχαν παρουσιαστεί στο μυαλό μου! Μα επειδή αδιαφορούσα για το κάθε τι, είχα πετάξει και τα προβλήματα.

Να λοιπόν που ξέρω την αλήθεια. Αυτή την αλήθεια, την έμαθα πέρυσι το Νοέμβρη ακριβώς στις τρεις του Νοέμβρη, και από τότες την έχω πάντα μέσα στο μυαλό μου. Ήταν μια θεοσκοτεινή νύχτα, η πιο σκοτεινή νύχτα που μπορεί ποτέ να γίνει. Γύριζα σπίτι μου, θυμάμαι, κατά τις έντεκα η ώρα, και ακριβώς σκεφτόμουν πως θάτανε αδύνατο να δεις μια νύχτα πιο σκοτεινή από εκείνη. Όλη τη μέρα έβρεχε, μια απ' τις πιο κρύες και τις πιο

φοβερές βροχές, κάτι σαν απειλητική βροχή, θυμάμαι, γιομάτη εχθρότητα για τους ανθρώπους, όταν ξαφνικά, κατά τις έντεκα σταμάτησε, κι άρχισε να σηκώνεται μια φριχτή υγρασία, πιο υγρή και πιο κρύα απ' την υγρασία της βροχής. Κάτι σαν ατμός αναδινόταν απ' όλες τις πλάκες του δρόμου, από κάθε δρομάκο σαν κοίταζες πιο μακριά σε προοπτική απ' τη μια άκρη του δρόμου ως την άλλη. Και ξαφνικά, μου φάνηκε πως αν έσβηνε από παντού το γκάζι, τότε θάτανε λιγότερο λυπητερή η εντύπωση, τόσο πολύ σου θλίβανε την καρδιά τα φώτα του γκαζιού που τα φωτίζανε όλ' αυτά. Δεν είχα φάει 'κείνη τη μέρα κι είχα περάσει το βράδυ στο σπίτι ενός μηχανικού μαζί με δυο άλλους φίλους του. Δεν μιλούσα, και νομίζω πως με βρήκαν ανιαρό. Εκείνοι μιλούσανε με πύρινα λόγια, και για μια στιγμή μάλιστα, τους έπιασε θυμός: Μα στην πραγματικότητα, όλ' αυτά τους ήταν αδιάφορα· αυτό τόβλεπα καλά, κι αν θυμώνανε, το κάνανε μόνο για τον τύπο. Και ξαφνικά, τους είπα: «Κύριοι, κατά βάθος όλ' αυτά σας είναι αδιάφορα». Και 'κείνοι δε θυμώσανε, μόνο γελάσανε μ' αυτά τα λόγια μου. Τους τάπα χωρίς κανένα τόνο μομφής μόνο και μόνο γιατί μου φαινόταν αδιάφορο. Κι εκείνοι παρατήρησαν αυτή την αδιαφορία και σκάσανε στα γέλια.

Όταν συλλογίστηκα στο δρόμο το φως του γκαζιού, σήκωσα τα μάτια μου στον ουρανό. Όλος ο θόλος απλωνότανε φριχτά σκοτεινός και ξεχώριζες καθαρά τα κουρελιασμένα σύννεφα που τα όργωναν βαθιές μελανές κηλίδες. Ξαφνικά, πάνω σε μια απ' αυτές τις κηλίδες, είδα ένα μικρό αστεράκι, κι άρχισα να το κοιτάω καλά-καλά. Γιατί, πραγματικά, αυτό το αστεράκι μου ξύπνησε μέσα μου μίαν ιδέα. Αποφάσισα να σκοτωθώ εκείνη τη νύχτα. Αυτό το σχέδιο το είχα καταστρώσει πριν δυο μήνες και μ' όλη μου τη φτώχεια, αγόρασα ένα θαυμάσιο περίστροφο και το γέμισα την ίδια μέρα. Είχανε περάσει λοιπόν δυο μήνες, και το περίστροφο κοιμότανε μέσα στο συρτάρι, μα όλα μου είχανε γίνει τόσο αδιάφορα που μούρθε η όρεξη να περιμένω την ώρα που θα μου φαινότανε λιγότερο αδιάφορο. Γιατί; δεν ξέρω. Λοιπόν, δυο μήνες. Τώρα, κάθε φορά που έπαιρνα το δρόμο για να γυρίσω σπίτι μου, σκεφτόμουν να τινάξω τα μυαλά μου. Μόνον περίμενα την κατάλληλη στιγμή: Και να που μούφερε μια ιδέα αυτό το αστεράκι: αποφάσισα πως θα τόκανα εξάπαντος εκείνη τη νύχτα. Μα όσο για το πώς μου ξύπνησε μέσα μου αυτή την ιδέα δεν το ξέρω καθόλου αυτό.

Και τότε, ενώ κοιτάζα τον ουρανό, μ' άρπαξε απ' τον αγκώνα εκείνο το μικρό κοριτσάκι. Ο δρόμος ήταν έρημος εκείνη τη στιγμή, ή τουλάχιστον δεν περνούσε κανένας από κει. Εκεί-κάτω, ένας αμαξάς λαγοκοιμότανε πάνω στο κάθισμά του. Το κοριτσάκι θάταν ως οκτώ χρονών: φορούσε στο κεφάλι του ένα μαντήλι κι ήτανε ντυμένο μ' ένα φτωχικό φόρεμα, έσταζε ολόκληρο απ' τη βροχή, μα προπαντός πρόσεξα τα σκασμένα παπούτσια του που μπάζανε νερό, και το θυμάμαι ακόμα κι αυτή τη στιγμή: Μου είχανε κάνει ιδιαίτερη εντύπωση. Είχε αρχίσει ξαφνικά να με τραβάει απ' τον αγκώνα και να με φωνάζει. Δεν έκλαιγε, μα με φώναζε με κομμένη φωνή, λέγοντας λόγια που δεν κατάφερνε να τα προφέρει γιατί έτρεμε από το κρύο. Φαινόταν σαν κάτι να την τρώμαζε, και φώναζε με απελπισία: «Μαμά μου, μαμάκα μου!» Γύρισα και την κοίταξα, μα δεν είπα λέξη, και συνέχισα το δρόμο μου. Εκείνη έτρεξε ξοπίσω μου και με τραβούσε από το μπράτσο, ενώ από το λαρύγγι της έβγαине ένας βραχνός ήχος, εκείνος ο ήχος που δείχνει την απόγνωση όταν βγαίνει απ' τα μικρά παιδιά. Τον ξέρω καλά αυτό τον τόνο. Μ' όλο που δεν πρόφερνε καμιά λέξη, κατάλαβα πως κάπου η μητέρα της αγωνιούσε ή πως κάτι τέτοιο της συνέβαινε εκείνη τη στιγμή. Είχε τρέξει για να βρει κάποιον ή κάτι για να βοηθήσει τη μητέρα της. Μα εγώ δεν την ακολούθησα· αντίθετα, μούρθε στο νου μου ξαφνικά να την διώξω. Στην αρχή της είπα να φωνάζει κανέναν αστυφύλακα. Μα αμέσως, εκείνο ένωσε τα χεράκια του και με λυγμούς, καταλαχανιασμένο, εξακολούθησε να περπατάει δίπλα μου χωρίς να με παρατάει. Τότες εγώ την έβρισα και χτύπησα κάτω το πόδι μου. Μα εκείνο φώναζε μονάχα: Κύριε, Κύριε!...» κι ύστερα ξαφνικά με παράτησε και πέρασε σα βέλος στην άλλη άκρη του

δρόμου. Σίγουρα, κάποιος άλλος διαβάτης θα φάνηκε εκεί— κάτω, και θα μ' άφησε για να τρέξει σ' εκείνον. Εγώ ανέβηκα τη σκάλα που φέρνει στο πέμπτο μου πάτωμα. Το διαμέρισμα είναι ένα επιπλωμένο σπίτι όπου «μένουν διάφοροι ενοικιαστές. Το δωμάτιό μου είναι μικρό και φτωχικό, κι έχει για παράθυρο το ημιθόλιο ενός παραθυριού της σοφίτας. Έχω ένα ντιβάνι σκεπασμένο μ' ένα μουσαμά, ένα τραπέζι με τα βιβλία μου, δυο καρέκλες και μια παλιά ξεχαρβαλωμένη πολυθρόνα μα που έχει χαμηλό κάθισμα και ψηλή πλάτη. Κάθισα, άναψα το κερι κι άρχισα να συλλογιέμαι. Στο πλαϊνό δωμάτιο, δηλαδή από την άλλη μεριά του χωρίσματος, γινότανε χαροκόπι που κρατούσε δυο μέρες τώρα. Αυτός που καθότανε σ' αυτό το δωμάτιο, ήταν ένας απόστρατος λοχαγός. Είχε επισκέψεις, καμιά δεκαριά αλήτες που μεθοκοπούσαν με ρακί και παίζανε φαραώ με μια παλιά τράπουλα. Την περασμένη νύχτα είχε ξεσπάσει καυγάς, κι ήξερα πως δυο από δαύτους είχανε πιαστεί στο ξύλο. Βέβαια, η σπιτονοικοκυρά πήγε και έκανε παράπονα, μα τον φοβότανε το λοχαγό. Οι άλλοι νοικάρηδες ήτανε μια μικροκαμωμένη κυρία καχεκτική και αδύνατη, χήρα ενός αξιωματικού, κι είχε τρία παιδιά, που μόλις ήρθανε σ' αυτή την τρώγλη, πέσανε αμέσως άρρωστα. Εκείνη και τα παιδιά φοβόνταν τόσο πολύ το λοχαγό, που όλη τη νύχτα δεν κάνανε άλλο παρά να τρέμουν και να προσεύχονται, και μάλιστα, το μικρότερο παιδί είχε πάθει κάτι σαν νευρική κρίση. Ήξερα πως αυτός ο λοχαγός σταματούσε τους διαβάτες στη λεωφόρο Νέφσκυ και τους ζητούσε ελεημοσύνη. Κανένας δεν του εμπιστευόταν την παραμικρή δουλειά, κι όμως, περίεργο πράγμα (και μιλάω γι' αυτόν μόνο και μόνο για να τονίσω αυτό το γεγονός), ένα ολόκληρο μήνα που έμενε στο ίδιο σπίτι με μένα, δεν είχε ξυπνήσει μέσα μου το παραμικρό συναίσθημα απέχθειας. Βέβαια, από την πρώτη κιόλας μέρα, φρόντισα να μην του συστηθώ, και άλλωστε θα βαριότανε τη συντροφιά μου. Μα μ' όλο το θόρυβο που κάνανε από την άλλη μεριά του χωρίσματος, και όσο πολλοί κι αν ήτανε —μου ήταν αδιάφορο. Συνήθως, δεν κοιμόμουν όλη τη νύχτα, και για να πω την αλήθεια, δεν τους άκουγα, κι έτσι ξεχνούσα την παρουσία τους. Δεν μπορώ να κλείσω μάτι πριν ξημερώσει: και να φανταστείς, αυτό κρατάει τώρα κι ένα χρόνο! Περνάω λοιπόν τη νύχτα μου μπρος στο τραπέζι μου, καθισμένος στην πολυθρόνα, χωρίς να κάνω τίποτα. Διαβάζω μόνο τη μέρα. Έτσι, μένω καθισμένος χωρίς ούτε να σκέφτομαι τίποτα, κι αφήνω τις σκέψεις μου να πετούν 'δω και 'κει όπως τους αρέσει. Στο κρεβάτι πήρα το περιστροφικό και το ακούμπησα δίπλα μου. Θυμάμαι, πως τη στιγμή που το ακουμπούσα, αναρωτήθηκα: «Είναι βέβαιο;» κι απάντησα ο ίδιος στον εαυτό μου, με απόλυτη βεβαιότητα: «Ναι, είναι βέβαιο!» Δηλαδή, θα σκοτωνόμουν. Ήξερα πως ήταν απόλυτα βέβαιο πως θα σκοτωνόμουν εκείνη τη νύχτα, μα πόση ώρα θα εξακολουθούσα ακόμα να κάθομαι έτσι δα μπροστά στο τραπέζι, περιμένοντας την τελευταία στιγμή; Αυτό, δεν τόξερα. Και σίγουρα, θα σκοτωνόμουν, αν δεν ήταν εκείνο το κοριτσάκι.

—2—

Βλέπετε, όσο κι αν ήμουν αδιάφορος, ωστόσο είχα και κάποια ευαισθησία, έστω και για τον πόνο, παραδείγματος χάρι. Αν με χτυπούσε κανένας, θα πονούσα. Μα κι από ηθική άποψη, αν μου συνέβαινε κάτι πολύ δυσάρεστο, θα λυπόμουν όπως και πριν, ενώ στη ζωή αδιαφορούσα για τα πάντα. Και είχα αισθανθεί και οίκτο, πριν από λίγο: βέβαια, θα μπορούσα να είχα βοηθήσει εκείνο το κοριτσάκι. Μα γιατί δεν το βοήθησα; Απλούστατα, γιατί μου ήρθε εκείνη η ιδέα, τη στιγμή που με τραβούσε από το μανίκι και με φώναζε, κι επειδή είχε τεθεί ξαφνικά μπροστά μου εκείνο το ερώτημα, που δεν μπορούσα να απαντήσω. Ήτανε τιποτένιο ερώτημα, μα με εξερέθιζε. Και ο θυμός μου προερχόταν από τον εξής συλλογισμό: Αφού αποφάσισα να βάλω μόνος μου τέλος στη ζωή μου, κατά συνέπεια, κι εκείνη τη στιγμή περισσότερο από κάθε άλλη φορά, θάπρεπε ν' αδιαφορώ για όλα. Γιατί λοιπόν να νοιώσω ξαφνικά πως δεν μου ήτανε όλα αδιάφορα και πως το λυπόμουν αυτό το κοριτσάκι; Θυμάμαι πως το λυπόμουν πολύ, ως το σημείο να υποφέρω εξ αιτίας του, με εντελώς ανάρμοστο τρόπο για την κατάστασή μου. Πραγματικά, δεν

μπορώ να περιγράψω το λιγόλεπτο αίσθημα που με κυρίεψε τότε, μα αυτό το συναίσθημα επέμενε μέσα μου και έκατσα μπροστά στο τραπέζι μου σε χειρότερη κατάσταση ερεθισμού από πριν. Οι συλλογισμοί έρχονταν ο ένας πίσω από τον άλλο: «Είναι φανερό, έλεγα μέσα μου, πως αφού είμαι άνθρωπος, δεν είμαι μηδενικό, και όσο δεν γίνομαι μηδενικό, ζω, και κατά συνέπεια μπορώ να υποφέρω, να εξοργίζομαι, και να ντρέπομαι για τις πράξεις μου. Εντάξει, μα αν σκοτωθώ, ας πούμε σε δυο ώρες, τι με νοιάζει για το κοριτσάκι κι αν ντρέπομαι και τα λοιπά; Θα γίνω μηδενικό, απόλυτο μηδενικό. Είναι δυνατόν η συνείδηση του ότι ξέρω πως σε λίγο θα πάψω εντελώς να υπάρχω, πως ας πούμε δεν θα υπάρχει τίποτα στον κόσμο, να μην επηρεάζει καθόλου ούτε το συναίσθημα του οίκτου μου για το κοριτσάκι ούτε το συναίσθημα της ντροπής μου για την ανανδρία που έδειξα; Γιατί επιτέλους, χτύπησα το ποδάρι μου κάτω, κι έβρισκα το κοριτσάκι κι αυτή την απάνθρωπη ανανδρία την έκανα, όχι μονάχα για ν' αποδείξω πως ήμουν αναισθητος ως προς τον οίκτο, αλλά γιατί όλα θα τέλειωναν μέσα σε δυο ώρες. Πιστεύετε ειλικρινά πως γι' αυτό φώναξα; Σχεδόν μούρχεται να το πιστέψω και 'γώ αυτή τη στιγμή. Φανταζόμουν ολοκάθαρα πως μόνο από μένα εξαρτιόταν η ζωή και ο κόσμος. Και μάλιστα μπορούσε να πει κανένας πως ουσιαστικά για μένα είχε πλαστεί ο κόσμος: Μόλις θα τίναζα τα μυαλά μου στον αέρα, ο κόσμος θάπαυε να υπάρχει, τουλάχιστον για μένα. Χωρίς να λογαριάσουμε πως πραγματικά μπορεί, μόλις εξαφανιστεί η συνείδησή μου, να χαθεί σαν φάντασμα κι ολόκληρος ο κόσμος· αφού δεν είναι κι αυτός άλλο από ένα αντικείμενο της συνείδησής μου, μπορεί να εκμηδενιστεί, αφού μπορεί εγώ νάμαι όλος ο κόσμος κι όλοι οι άνθρωποι. Θυμάμαι λοιπόν, πως καθώς καθόμουν και συλλογιζόμουν έλυνα διαδοχικά όλ' αυτά τα ζητήματα και τα εξηγούσα με εντελώς διαφορετική άποψη, ανακαλύπτοντάς τους εντελώς καινούργιες όψεις. Παραδείγματος χάρη, ξαφνικά ήρθε στο μυαλό μου μια περίεργη σκέψη. Ας υποθέσουμε, έλεγα, πως κάποτε έζησα στο φεγγάρι ή στον Άρη, και πως κει—πέρα είχα κάνει ένα εξαιρετικά βρωμερό κι ατιμωτικό έγκλημα, το χειρότερο που μπορεί να φανταστεί κανένας, ας υποθέσουμε πως έγινα τέτοιο αντικείμενο ντροπής και καταφρόνιας, που μόνο στον ύπνο σου και μάλιστα σε εφιάλτη μπορείς να το δεις κι αν, ξυπνώντας ξαφνικά πάνω στη γη, «είχα συνείδηση του τι είχα κάνει στον άλλο πλανήτη και ήμουν βέβαιος πως οτι κι αν γίνει δεν θα ξαναγύριζα ποτέ εκεί, τότε, ναι ή όχι, θα μου ήταν αδιάφορο το καθετί που θ' αφορούσε τη σελήνη; Θα ένοιωθα ναι ή όχι ντροπή, όταν θυμόμουν το έγκλημά μου; Όλ' αυτά ήταν άσκοπα και άτοπα ζητήματα, και μάλιστα αφού είχα μπρος μου το περίστροφο, κι ήξερα από τα κατάβαθα του είναι μου πως θα το εκτελούσα αυτό, μα αυτό μούφερνε πυρετό, κι η ταραχή μου άγγιζε στα όρια του παροξυσμού. Τώρα, μου ήτανε κατά κάποιον τρόπο αδύνατο να πεθάνω αυτή τη στιγμή, εκτός πια αν εύρισκα προηγουμένως τη λύση κάποιου προβλήματος. Με δυο λόγια, αυτή η μικρούλα με είχε σώσει, γιατί από το ένα ζήτημα στο άλλο, ανέβαλα τη στιγμή τον πυροβολισμού. Τώρα. Στο μεταξύ, και στο δωμάτιο του λοχαγού, άρχισε να γίνεται ησυχία. Σταματήσανε να παίζουνε χαρτιά, τακτοποιηθήκανε για να κοιμηθούνε, και πια δεν άκουγες άλλο από μακρινά μουγκρητά και κάπου-κάπου και καμιά βρισιά που λέγανε με νυσταλέα φωνή. Τότε ακριβώς, με πήρε και μένα ξαφνικά ο ύπνος, πράγμα που ποτέ δεν μούχε ξανασυμβεί ως τα τότε μπροστά στο τραπέζι μου, στην πολυθρόνα μου. Κοιμήθηκα χωρίς να το καταλάβω. Όλοι το ξέρουμε, πως τα όνειρα είναι κάτι πολύ παράξενο: μερικά σου παρουσιάζονται με τον πιο τρομακτικό οξύ τρόπο, με τη λεπτόλογη ακρίβεια του λεπτοδουλεμένου χρυσαφικού, ενώ σε άλλα, διασχίζεις χωρίς να το καταλάβεις το χώρο και το χρόνο. Όπως φαίνεται, δεν είναι το λογικό εκείνο που υποκινεί το όνειρο, μα η επιθυμία, το κεφάλι, η καρδιά, κι όμως πόση λεπτότητα δε φανέρωσε το λογικό μου στο όνειρο! Επιτελεί πραγματικούς άθλους, που είναι ανεξήγητοι. Τον αδελφό μου, παραδείγματος χάρη, που πέθανε πριν από πέντε χρόνια, τον βλέπω καμιά φορά στ' όνειρό μου να συμμετέχει στις δουλειές μου, ενδιαφερόμαστε κι οι δυο μας πολύ γι' αυτές, και όμως ούτε μια στιγμή την ώρα που τον ονειρεύομαι, δεν μου διαφεύγει πως ο αδελφός μου έχει πεθάνει και τον θάψαμε. Πώς γίνεται λοιπόν να μην παραξενεύομαι, αφού ξέρω πως έχει

πεθάνει, να τον βλέπω να κάθεται δίπλα μου και να δουλεύει μαζί μου; Πώς γίνεται να τα δέχεται τόσο εύκολα όλ' αυτά το λογικό μου; Μα αρκετά είπαμε. Έρχομαι τώρα στ' όνειρο μου. Ναι, τότε το είδα αυτό το όνειρο, το όνειρό μου της 3 του Νοέμβρη.

Πολλοί σήμερα με κοροϊδεύουν, και λένε πως ήταν μόνο όνειρο. Μα τι σημασία έχει αν ήταν όνειρο ή όχι, αφού αυτό το όνειρο ήτανε για μένα ο άγγελος της αλήθειας; Αφού είδα μια για πάντα την αλήθεια, αυτό σημαίνει πως πραγματικά ήταν η αλήθεια και πως δεν μπορεί να υπάρξει άλλη απ' αυτήν, είτε στ' όνειρό μου την είδα, είτε στο ξύπνιο μου. Τι σημασία έχει λοιπόν αν ήτανε μόνο όνειρο, αφού αυτή τη ζωή που την βάζετε τόσο πιο πάνω, ήμουν έτοιμος να την εξαφανίσω με μια πιστολιά, ενώ το όνειρό μου, ω! το όνειρό μου υπήρξε για μένα ο άγγελος μιας καινούργιας ζωής, μιας ζωής απέραντης, αναζωογονημένης και δυνατής.

Ακούστε, λοιπόν.

—3—

Είπα πως είχα αποκοιμηθεί χωρίς να το καταλάβω, τη στιγμή που εξακολουθούσα να σκέφτομαι τα ίδια πράγματα. Ξαφνικά, ονειρεύτηκα πως έπαιρνα το περίστροφο και πως, καθισμένος όπως ήμουν, το πήγαινα ολόγιστα στην καρδιά μου — στην καρδιά και όχι στο κεφάλι. Κι όμως, είχα αποφασίσει να χώσω μια σφαίρα στο αριστερό μου μηνίγγι. Αφού λοιπόν το ακούμπησα στο στήθος μου, περίμενα ένα — δυο δευτερόλεπτα και το κερύ μαζί με το τραπέζι και τον απέναντι τοίχο αρχίσανε ξαφνικά να κουνιούνται σα να τρικλίζανε. Πυροβόλησα βιαστικά

Πολλές φορές τυχαίνει να βλέπεις στ' όνειρό σου πως πέφτεις από πολύ ψηλά, πως σε πληγώνουν ή πως σε δέρνουνε. Μα ποτέ δεν νοιώθεις πόνο, εκτός πια αν τύχει να κτυπήσεις στο σίδερο του κρεβατιού, οπότε δεν μπορεί παρά να πονέσεις. Όμως εμένα μου φάνηκε πως ένοιωσα κάποιον κλονισμό απ' αυτήν την πιστολιά — και ξαφνικά όλα σβήσανε κι έμεινα βυθισμένος μέσα σε βαθύ σκοτάδι. Σαν να τυφλώθηκα και να βουβάθηκα. Ύστερα, είμαι ξαπλωμένος ανάσκελα κάτω από κάτι σκληρό, χωρίς να βλέπω τίποτα κι ούτε να μπορώ να κάνω την παραμικρή κίνηση. Γύρω μου περπατάνε, φωνάζουνε, ο λοχαγός ουρλιάζει, η σπιτονοικοκυρά ωρύεται. Και πάλι, γίνεται μια ξαφνική διακοπή και με μεταφέρουν ξέσκεπο μέσα σ' ένα φέρετρο. Νοιώθω το φέρετρο που σκαμπανεβαίνει, το συλλογιέμαι αυτό, και για πρώτη φορά μούρχεται στο νου μου η ιδέα πως είμαι πεθαμένος, πεθαμένος για τα καλά. Το ξέρω χωρίς καμιά αμφιβολία, αφού ούτε βλέπω ούτε κουνιέμαι, κι όμως αισθάνομαι και σκέφτομαι. Αλλά πολύ γρήγορα συνηθίζω, σύμφωνα με τη λογική των ονείρων παραδέχομαι ασυζητητί την πραγματικότητα.

Και να που με κατεβάζουν μέσα στη γη. Όλοι φεύγουν, και 'γώ μένω μόνος, ολομόναχος. Δεν κουνάω ούτε ένα μέλος μου. Πριν, στα νυχτέρια μου, όταν συλλογιόμουν πως θα ήμουν μέσα στον τάφο, η μόνη ιδέα που μου ερχόταν ήτανε το αίσθημα της υγρασίας και του κρύου. Έτσι και τώρα, ένοιωθα πως κρύωνα πολύ, και προπαντός στην άκρη των δαχτύλων των ποδιών μου, μα δεν ένοιωθα τίποτε άλλο απ' αυτό.

Κειτόμουν, και, παράξενο πράγμα, δεν περίμενα τίποτα, και παραδεχόμουν χωρίς να το αμφισβητώ πως ένας πεθαμένος δεν πρέπει τίποτα να περιμένει. Μα είχε υγρασία. Δεν ξέρω πόσο έμεινα έτσι, μια ώρα, ίσως και μερικές μέρες, μπορεί και πολλές μέρες. Και να που ξαφνικά, πάνω στο κλειστό αριστερό μου μάτι, μέσ' από το σκέπασμα του φέρετρου, έπεσε μια σταγόνα νερό, κι ύστερα μια άλλη, κι έτσι συνέχεια, σε κάθε λεπτό της ώρας. Ένα βαθύ πείσμα μούκαψε την καρδιά, κι ένοιωσα ένα αίσθημα φυσικής αδιαθεσίας: «Είναι

από την πληγή μου, σκέφτηκα — είναι η πιστολιά που τράβηξα, και η σφαίρα βρίσκεται αυτού». Κι οι σταγόνες μαζεύονταν μια κάθε λεπτό. Πέφτανε ολόισια πάνω στο κλειστό μου μάτι. Και τότε, ξαφνικά φώναξα, όχι βέβαια με τη φωνή μου αφού ήταν παράλυτη, μα με όλο μου το είναι, τον αυθέντη εκείνον που ήμουν παίγνιό του. «—Όποιος κι αν είσαι, αν παραδεχτώ ότι είσαι και πως υπάρχει κάτι το πιο λογικό απ' αυτό που είμαι παίγνιό του, ε! άφησε να γίνει εδώ αυτό. Αν μου επιβάλλεις αυτή τη γελοιοποίηση κι αυτή τη βλακώδη επιβίωση για να με εκδικηθείς για τη βλακώδη αυτοκτονία μου, ποτέ, όσο μεγάλο κι αν είναι το μαρτύριο που μπορεί να μου επιβληθεί, δεν θα φτάσει την σιωπηλή περιφρόνηση που θα νοιώσω, έστω κι αν βαστάξει χιλιάδες χρόνια αυτό το μαρτύριο!»

Έτσι είπα, και σώπασα. Πέρασα κοντά ένα λεπτό μέσα σε βαθειά σιωπή, και μάλιστα έπεσε άλλη μια σταγόνα, μα ήξερα, ήξερα και πίστευα με απόλυτη κι ακλόνητη βεβαιότητα πως όλα θ' αλλάζανε την ίδια στιγμή. Και να, που ξαφνικά άνοιξε ο τάφος μου. Δηλαδή, δεν ξέρω αν άνοιξε και άδειασε, μα με άρπαξε ένα σκοτεινό και άγνωστο ον και βρεθήκαμε μέσα στο διάστημα. Ξαφνικά, ξαναβρήκα το φως μου· η νύχτα ήτανε βαθειά και ποτέ, ποτέ μου δεν είχα ξαναδεί τέτοια σκοτάδια! Πηγαίναμε μέσα στο διάστημα κι είχαμε κιάλας ξεμακρύνει πολύ από τη γη. Δε ρώτησα τίποτε αυτόν που με μετέφερε. Περίμενα, κλεισμένος αλαζονικά μέσ' στη σιωπή μου· ήμουν βέβαιος πως δεν φοβόμουνα — κι αναγάλλιαζα από ενθουσιασμό με τη σκέψη πως δε φοβόμουν. Δε θυμάμαι, κι ούτε μπορώ να υπολογίσω πόσο καιρό πετούσαμε· όλ' αυτά γίνονταν όπως γίνεται πάντα στ' όνειρο όταν διασχίζουμε το χρόνο και το χώρο, παραβιάζοντας όλους τους νόμους του είναι και της λογικής, και δε στεκόμαστε παρά μόνο στα σημεία που ποθεί η καρδιά μας. Θυμάμαι, πως ξαφνικά είδα έν' αστεράκι μέσ' στα σκοτάδια. — Είν' ο Σύριος; ρώτησα χωρίς να μπορώ να κρατηθώ, μ' όλο που τόθελα πολύ. — «Όχι, είναι τ' αστέρι που είχες δει μέσ' απ' τα σύννεφα, σα γύριζες σπίτι σου», μου απάντησε το ον που με μετέφερε. Ήξερα πως ήταν ανθρώπινης καταγωγής, μα περίεργο πράγμα, δεν το συμπαθούσα καθόλου αυτό το ον, και μάλιστα μου προκαλούσε βαθειά απέχθεια. Περίμενα πως θάβρισκα το απόλυτο μηδέν, και γι' αυτό έχωσα τη σφαίρα στην καρδιά μου. Και τώρα, να που βρισκόμουν στην αγκαλιά ενός όντος, όχι ανθρώπινου βέβαια, μα που ήταν και υπήρχε. «Ωστε υπάρχει λοιπόν πέραν του τάφου ζωή!» σκέφτηκα μ' εκείνη την παράξενη ζαλάδα του ονείρου, μα ωστόσο, η καρδιά μου διατηρούσε κατά βάθος την ουσιαστική αρετή της: «αφού θα ξαναυπάρξω, έλεγα μέσα μου, και θα ξαναζήσω επειδή το θέλει μια αδυσώπητη βούληση, δε θέλω ούτε να νικηθώ ούτε να ταπεινωθώ!»— «Ξέρεις πως σε φοβάμαι και γι' αυτό με περιφρονείς», είπα ξαφνικά στο σύντροφό μου μη μπορώντας να συγκρατήσω την ταπείνωση αυτής της ερώτησης όπου διαφαινόταν μια ολόκληρη ομολογία, και νοιώθοντας πως αυτή η δειλία μου τριβέλιζε την καρδιά σα να με τσιμπούσε βελόνα. Εκείνος δεν απάντησε στην ερώτησή μου, μα ξαφνικά ένοιωσα πως δε με περιφρονούσε, πως δε με κορόιδευε κι ούτε καν με λυπόντανε, και πως το ταξίδι μας έτεινε σ' ένα μυστηριώδη κι άγνωστο σκοπό που μόνο εμένα αφορούσε. Ο τρόμος μεγάλωνε μέσα στην καρδιά μου. Η σιωπή του συντρόφου μου μεταδόθηκε και σε μένα και με διαπότιζε, όχι χωρίς πόνο, με την σιωπηλή παρουσία του. Πηγαίναμε μέσ' από αβυθομέτρητα σκοτάδια. Από καιρό, δεν έβλεπα πια τους γνωστούς μου αστερισμούς. Ήξερα πως στο βάθος τ' ουρανού υπάρχουν αστέρια που οι αχτίνες τους φτάνουνε στη γη μόνο ύστερα από χιλιάδες κι εκατομμύρια χρόνια. Ίσως νάχαμε περάσει κιάλας αυτά τα χρονικά διαστήματα. Περίμενα κάτι, γεμάτος από ένα νοσταλγικό πόνο που μου ράγιζε την καρδιά. Και ξαφνικά ένα πολύ γνωστό συναίσθημα που μούφερνε βαθιές αναμνήσεις με συγκλόνησε ολόκληρο. Ξανάβλεπα τον ήλιο μας! Ήξερα πως δεν μπορούσε να είναι ο ήλιος μας, εκείνος που γέννησε τη γη μας, και πως βρισκόμαστε σε άπειρη απόσταση από τον ήλιο μας, μα μέσα μου καταλάβαινα πως ήταν ένας ήλιος απόλυτα όμοιος με τον δικό μας, κάτι σαν αντίλαλος και σαν σωσίας του. Μια απέραντη, τρυφερότητα πλημμύρισε την ψυχή μου, φέρνοντάς της ενθουσιασμό: Το φως εκείνου που με δημιούργησε αντιλαλούσε μέσ' στην καρδιά μου και την ανάσταινε, κι ένοιωσα για

πρώτη φορά από τότε που κατέβηκα στον τάφο το γυρισμό της ζωής, της παλιάς ζωής.

—Μ' αφού είναι ο ήλιος, ακριβώς ο ίδιος ήλιος με τον δικό μας, τότε που είναι η γη;— Κι ο σύντροφός μου μούδειξε έν' αστέρι σα σμαράγδι που αστραφτοκόπαγε μέσα στη νύχτα.

Πετούσαμε ολόγεια καταπάνω του.

—Μα είναι δυνατόν να γίνονται τέτοιες επιστροφές μέσα στο σύμπαν, είναι δυνατό να είν' αυτός ο φυσικός νόμος; Κι αν είναι γης αυτό μπορεί νάναι η ίδια γης με τη δικιά μας;... Εντελώς όμοια, το ίδιο δύστυχη και το ίδιο φτωχιά, κι όμως αγαπητή, αιώνια αγαπημένη, μια γης που ξέρει ν' αγαπιέται ακόμα και απ' τα πιο αχάριστα παιδιά της;... Φώναξα αναρριγώντας από αβάσταγη, αγάπη γι' αυτή τη γης που γεννήθηκα και που λιποτάχτησα απ' αυτήν. Και εμπρός μου, σαν αστραπή, πέρασε η εικόνα του μικρού κοριτσιού που είχα προσβάλλει.

—Θα τα μάθεις όλα, μου απάντησε ο σύντροφός μου και στα λόγια του, διαφαινόταν ένας θλιμμένος τόνος.

Μα γρήγορα ζυγώναμε στον πλανήτη. Μεγάλωνε μπρος στα μάτια μου, κι άρχισα κιόλας να διακρίνω τον ωκεανό και τα περιγράμματα της Ευρώπης, όταν ξαφνικά ένα παράξενο αίσθημα ζήλειας — μία ευγενική και άγια ζήλεια — άναψε μεσ' στην καρδιά μου. Πώς μπορεί να γίνεται μια τέτοια επανάληψη, είπα μέσα μου, και για ποιο σκοπό; Αγαπώ, και μόνο αυτή τη γης που άφησα μπορώ ν' αγαπήσω, που πάνω της έμειναν οι στάλες απ' το αίμα μου, όταν, σαν αχάριστος γιος, έβαλα τέλος στη ζωή μου με μια πιστολιά πάνω στην καρδιά μου. Μα ποτέ, όχι, ποτέ δεν έπαψα να την αγαπώ αυτή τη γης, ακόμα και κείνη τη νύχτα που την αποχαιρέτησα. Να υπάρχει τάχα ο πόνος πάνω σ' αυτή την καινούργια γης; Εκεί - πέρα, στη γης μας, μόνο με πόνο μπορούμε ν' αγαπήσουμε, και μόνο μέσ απ' τον πόνο. Δεν ξέρουμε ν' αγαπούμε διαφορετικά, κι ούτε ξέρουμε άλλη αγάπη. Ζητώ τον πόνο για να μπορέσω ν' αγαπήσω, ποθώ, διψώ ν' αγκαλιάσω κλαίγοντας αυτή τη μοναδική γης που παράτησα, και δε θέλω να ζήσω· αρνιέμαι να ζήσω σ' οποιανδήποτε άλλη!

Μα κιόλας, ο σύντροφός μου μ' είχε παρατήσει. Ξαφνικά, χωρίς να το καταλάβω, βρέθηκα σ' αυτή την άλλη γης, μέσα στο εκθαμβωτικό φως μιας ηλιόλουστης μέρας, όμορφης σαν τον παράδεισο. Μου φαινότανε σα να βρισκόμουν σ' ένα από κείνα τα νησάκια του ελληνικού αρχπελάγου της γης μας· ή κάπου αλλού στα ερείπια μιας ηπείρου κοντά στο αρχιπέλαγος. Σ' εκείνα τα μέρη, όλα ήτανε ακριβώς όπως και σε μας, κι όμως όλα αχτινοβολούσανε με μια σοβαρή κι επίσημη χαρά, που έφτανε ως το υπέροχο. Μια σμαραγδένια θάλασσα έσκαζε απαλά στην ακρογιαλιά, χαϊδεύοντάς την με φανερή, σαρκική και σχεδόν συνειδητή αγάπη. Δέντρα με θαυμαστά κλωνάρια ορθώνονταν μ' όλο τον οργιώδη χυμό τους και τ' αναρίθμητα φυλλαράκια τους, κι είμαι βέβαιος πως με χαιρετούσανε με το γλυκό τους θρόισμα και μοιάζανε σα να ψιθυρίζανε ερωτόλογα. Το λιβάδι αστραφτοκοπούσε με τη φλογερή και χυμώδη άνθησή του. Τα πουλιά σκίζανε σμήνη - σμήνη τον αέρα, κι έρχονταν άφοβα ν' ακουμπήσουνε στους ώμους και στα χέρια μου με χαρούμενα φτεροκοπήματα.. Ύστερα, είδα επιτέλους και τους κατοίκους αυτής της μακάριας γης. Ήρθανε μόνοι τους κοντά μου, με περιτριγύρισαν και με φιλούσαν. Παιδιά του ήλιου, παιδιά του ήλιου τους — ω! τι ωραίοι που ήταν! Ποτές στη γης μας δεν είχα δει τόση ομορφιά στον άνθρωπο! Μόνο στα παιδιά μας, και μάλιστα στα πρώτα παιδικά τους χρόνια, μπορούσες να διακρίνεις κάτι σα μια μακρινή ανταύγεια, μα πολύ εξασθενημένη, αυτής της ομορφιάς. Τα μάτια αυτών των μακάρων λάμπανε ολοκάθαρα. Τα πρόσωπά τους ακτινοβολούσαν τη σοφία και τη συνείδηση, μια συνείδηση που είχε φτάσει στην υπέρτατη γαλήνη, όμως, αυτά τα πρόσωπα μένανε χαρούμενα και μια παιδιάστικη χαρά αντηχούσε

μέσα στα λόγια και στη φωνή αυτών των όντων! Ω! τα είχα καταλάβει όλα, όλα, από την πρώτη ματιά! Εδώ ήταν η γης, προτού την μολύνει το προπατορικό αμάρτημα: οι κάτοικοί της, μια και δεν ξέρανε το κακό, ζούσανε στον ίδιο εκείνο παράδεισο όπου, σύμφωνα με τις παραδόσεις της ανθρωπότητας, είχανε ζήσει κι οι ένοχοι προπάτορές μας, με μόνη τη διαφορά πως εδώ η γης ήτανε παντού ένας και ο αυτός παράδεισος. Αυτοί οι άνθρωποι με το χαρούμενο χαμόγελο με περιτριγυρίζανε και μου χάριζαν άφθονα χάδια. Με πήγανε στα σπίτια τους και όλοι τους θέλανε να με ξεκουράσουν. Δε μου κάναν ερωτήσεις· φαίνονταν πως τα ξέρανε όλα, και μόνο ένα πράγμα θέλανε: να διώξουνε το γρηγορότερο αυτή την οδύνη που ήτανε χαραγμένη πάνω στα χαρακτηριστικά μου.

—4—

Το καταλαβαίνετε, άλλη μια φορά, τι σημασία έχει που ήταν όνειρο; Η αγάπη αυτών των αθώων και λαμπρών πλασμάτων μου έκανε αλησμόνητη εντύπωση και νοιώθω πως η αγάπη τους στάζει παντοτινά από κει - πέρα πάνω στην ψυχή μου. Γιατί τους γνώρισα, τους αγάπησα, κι υπόφερα ύστερα γι' αυτούς. Ω, το κατάλαβα αμέσως, απ' την πρώτη στιγμή, πως σε πολλά σημεία δεν τους καταλάβαινα: παραδείγματος χάριν, δεν μπορούσε να χωρέσει το μυαλό μου, εμένα του μοντέρνου Ρώσου προοδευτικού και βρωμισμένου Πετροπολίτη, πώς μπορούσαν, αυτοί που ξέρανε τόσα και τόσα πράγματα, να περιφρονούν την επιστήμη μας. Μα δεν άργησα να καταλάβω πως η γνώση τους ήτανε τέλεια, πως στηριζόταν και είχε για κανόνες εντελώς άλλες διαισθήσεις απ' τις δικές μας και πως όμοια διαφορετικοί ήτανε κι οι πόθοι τους. Δεν είχαν επιθυμίες και μέσα στη γαλήνη τους δε διψούσανε σαν εμάς να γνωρίσουν τη ζωή, αφού είχανε φτάσει στην κατάσταση της τελειότητας. Μα η γνώση τους ήτανε βαθύτερη και ανώτερη από τη δική μας επιστήμη, γιατί η δική μας επιστήμη ζητάει να εξηγήσει τι είναι η ζωή και προσπαθεί να τη γνωρίσει για να μάθει στους άλλους πώς να ζούνε. Ενώ εκείνοι, δεν είχανε καμιά ανάγκη την επιστήμη, κι αυτό το καταλάβαινα, χωρίς να μπορώ να εννοήσω την γνώση τους. Μου δείχνανε τα δέντρα τους και τους μιλούσανε σα να μιλούσαν σε όντα όμοιά τους. Γιατί, να το ξέρετε, δεν πιστεύω να γελιέμαι σαν λέω πως τους μιλούσανε! Ναι, είχανε ανακαλύψει τη γλώσσα τους, κι είμαι σίγουρος πως και κείνα τους καταλαβαίνανε. Έτσι βλέπανε τη φύση. Με τα ζώα, ζούσανε ειρηνικά, και δεν τους κάνανε κανένα κακό· τ' αγαπούσανε, και τα είχανε μερώσει με την αγάπη τους. Μου δείχνανε τ' αστέρια και μου μιλούσανε γι' αυτά, μου λέγανε πράγματα που δεν μπορούσα να τα καταλάβω, μα είμαι βέβαιος πως θα επικοινωνούσανε με τ' αστέρια τ' ουρανού, και όχι μονάχα με τη σκέψη, μα με κάποιο ζωντανό τρόπο! Ω! αυτά τα όντα δεν καταφέρνανε να με κάνουν να τα καταλάβω, μα μ' αγαπούσανε κι έτσι, αλλά ήξερα πως ούτε κείνοι με καταλάβαιναν και γι' αυτό σχεδόν δεν τους μιλούσα για τη γης μας. Φιλούσα μόνο μπροστά τους τη γης όπου ζούσανε, και γω, χωρίς να λέω λέξη, τους λάτρευα. Αυτοί το βλέπανε, κι αφήνανε να τους λατρεύω χωρίς να ντρέπονται για τη λατρεία μου αφού κι οι ίδιοι ήτανε γεμάτοι αγάπη. Δεν λυπόνταν, ακόμα κι όταν τους φιλούσα καμιά φορά με δάκρυα τα πόδια τους, γιατί είχανε στην καρδιά τους τη χαρούμενη βεβαιότητα πως ανταποκρίνονταν στην αγάπη μου, με τη δύναμη της δικής τους της αγάπης. Πολλές φορές αναρωτιόμουν με έκπληξη, πως γινόταν, σ' όλο αυτό το διάστημα, να μην καταφέρουν ούτε μια φορά να προσβάλουν ένα ον σαν εμένα, κι ούτε να ξυπνήσουν μέσα μου αισθήματα ζήλειας και φθόνου. Πολλές φορές αναρωτήθηκα πως μπορούσα, εγώ ο καυχησιάρης και ψεύτης, και δεν τους μιλούσα για γνώσεις που σίγουρα ούτε ακουστά θα τις είχανε. Πώς δε μουρχόταν η επιθυμία να τους καταπλήξω, έστω κι από αγάπη γι' αυτούς; Παιζογελούσανε χαρούμενοι σα μικρά παιδιά. Περιπλανιόνταν μέσα στα θαυμαστά δασάκια και στα πυκνά δάση τους. Τραγουδούσαν τα όμορφα τραγούδια τους· ζούσανε με λαφριά τροφή, με τους καρπούς από τα δέντρα τους, με το μέλι από τα δάση τους και με το γάλα από τις ήμερες κασίκες τους. Λίγη δουλειά έφτανε για να κερδίζουν την τροφή, και τα ρούχα τους. Ο έρωτας ήταν κοινός και γεννιόντανε παιδιά, μα ποτέ μου

δεν είδα εκείνη τη σκληρή ηδυπάθεια που χαρακτηρίζει όλα σχεδόν τα όντα του πλανήτη μας, όλα μαζί και το καθένα χωριστά, και που είναι η πηγή σχεδόν όλων των αμαρτημάτων της ανθρωπότητάς μας· χαίρονταν σαν ερχόντανε παιδιά στον κόσμο, σαν να ήτανε σύντροφοι σ' αυτό το χαρούμενο γλέντι. Ποτές δε γίνονταν καυγάδες ή ζήλιες ανάμεσά τους, και μάλιστα ούτε καταλάβαιναν τι σημαίνουν αυτά τα πράγματα. Τα παιδιά τους ήτανε παιδιά ολονώνε, γιατί όλοι τους αποτελούσανε μιαν οικογένεια. Σχεδόν δεν ξέρανε τι θα πει αρρώστια, μ' όλο που ξέρανε το θάνατο, μα στον τόπο τους ο γέρος είχε ήσυχο θάνατο, σα ν' αποκοιμόταν, περιτριγυρισμένος από τους δικούς του, και τους ευλογούσε, τους χαμογελούσε, κι εκείνοι συνοδεύανε αυτή την αγωνία με τα φωτεινά τους χαμόγελα. Ποτέ μου, σ' αυτή την περίπτωση, δεν τους είδα να θλίβονται ή να κλαίνε: ήτανε μόνο μια αύξηση της αγάπης που έφτανε ως την έκσταση, μια γαλήνια έκσταση, είν' αλήθεια, τέλεια και στοχαστική. Θάλεγες πως κι ύστερα από το θάνατο, εξακολουθούσαν να επικοινωνούν με τους νεκρούς τους, και πως τη γήινη ένωση μεταξύ τους δεν τη διέκοπτε ο θάνατος. Σχεδόν δε με κατάλαβαν όταν τους ρώτησα για την αιώνια ζωή· μα έβλεπες καλά πως, χωρίς να το αντιλαμβάνονται, ήτανε τόσο σίγουροι γι' αυτό, που ούτε καν τους ετίθετο αυτό το ζήτημα. Δεν είχαν εκκλησιές και ζούσανε σαν σε αδιάκοπη επικοινωνία με το μεγάλο Παν· δεν είχανε θρησκεία, μα ξέρανε πως, αφού θα γέμιζαν με τις χαρές της ζωής ως εκεί που έφταναν τα όρια της γήινης φύσης, τότες γι' αυτούς, και τους ζωντανούς και τους πεθαμένους, θα γινόταν πλατύτερη η επαφή με το μεγάλο Παν. Και περιμένανε με χαρά αυτή τη στιγμή χωρίς βιάση και χωρίς νοσταλγία, σα να την είχανε κιάλας με τα προαισθήματα της καρδιάς τους, κι αυτά τα προαισθήματα τα ανακοινώνανε ακούραστα ο ένας στον άλλο.

Το βράδυ, πριν κοιμηθούμε, τους άρεσε ν' ακούνε τέλειες χορωδίες. Μ' αυτά τα τραγούδια εξωτερικούσανε όλα τα αισθήματα που τους έδινε η μέρα πούφευγε και την ευλογούσαν αποχαιρετώντας την. Υμνούσανε τη φύση, τη γης, τη θάλασσα, τα δάση. Τους άρεσε να συνθέτουν τραγούδια ο ένας για τον άλλο, να αλληλοεξυμνούνται τραγουδώντας σα μικρά παιδιά, με απλά τραγούδια που, επειδή έρχονταν από την καρδιά, αγγίζανε τις καρδιές τους. Κι ύστερα, φαίνεται πως δε γυρεύανε μόνο με τα τραγούδια τους ν' αρέσουν ο ένας στον άλλο, μα και μ' όλες τις πράξεις της ζωής. Κάτι σαν ερωτική ζέση, καθολική και αμοιβαία τους γέμιζε τον έναν για τον άλλο. Ορισμένοι απ' αυτούς τους επίσημους και θριαμβευτικούς ύμνους μου ήταν ακατανόητοι. Μπορεί να καταλάβαινα τα λόγια, μα ποτέ δεν μπορούσα να εμβαθύνω σ' όλο το νόημά τους. Ήταν σαν απρόσιτο για το μυαλό μου, όμως, η καρδιά μου, χωρίς να το προσέξω, διαποτιζόταν ολοένα και περισσότερο απ' αυτούς. Συχνά τους έλεγα πως άλλοτε, τότε που ζούσα ακόμα στη γη μας, τα είχα προαισθανθεί όλ' αυτά, και μου είχαν αποκαλυφθεί αυτή η χαρά κι αυτή η αγαλλίαση, σα μια νοσταλγική θλίψη που έφτανε καμιά φορά ως τη στενοχώρια· πως τους είχαν προαισθανθεί, κι αυτούς και τη δόξα τους, στα ονειροπολήματα της καρδιάς μου και στα όνειρα του νου μου· πως συχνά, στη γης μας, δε μπορούσα να δω τον ήλιο που βασίλευε χωρίς να με πάρουν τα κλάματα... πως στο μίσος μου για τους κάτοικους της γης μας, είχα πάντα μέσα μου κάτι σαν κρυφή οδύνη. Γιατί να μην μπορέσω να τους μισήσω αφού δεν τους αγαπούσα, γιατί να μη μπορώ να τους συγχωρήσω, και γιατί να έχει τόση θλίψη η αγάπη μου γι' αυτούς; Γιατί να μη μπορώ να τους αγαπώ χωρίς να τους μισώ ταυτόχρονα; Εκείνοι μ' ακούγανε κι έβλεπα πως δεν μπορούσαν να εισχωρήσουν στο νόημα αυτών που τους έλεγα: μα δε λυπόμουν που τους τάλεγα, το ήξερα πως καταλάβαιναν τη θλίψη μου που σκεφτόμουν εκείνους που είχα αφήσει! Ναι, τότε με κοιτάζανε με το γλυκό κα γεμάτο αγάπη βλέμμα τους, κι εγώ ένοιωθα μπροστά τους να γίνεται η καρδιά μου όμοια καλή κι αγνή με τη δική τους και δε λυπόμουν που δεν τους καταλάβαινα. Σ' αυτό το αίσθημα της πληρότητας, σταματούσε η ανάσα μου και προσευχόμουν σιωπηλά γι' αυτούς.

Ω! Τώρα όλοι θα γελάνε μαζί μου και θα λένε πως δεν είναι δυνατό να βλέπεις στ' όνειρό

σου τόσο μικρές λεπτομέρειες σαν αυτές που περιγράφω τούτη τη στιγμή, και πως; στον ύπνο μου δεν είδα και δεν ένοιωσα παρά μόνο το αίσθημα που μου υποκινούσε η καρδιά μου μέσα στο παραλήρημά της όσο για τις λεπτομέρειες, θα λένε πως τις φαντάστηκα μόνος μου μιας και ξύπνησα. Μα κι αν ομολογούσα πως ίσως νάγιναν έτσι τα πράγματα —Θε μου, τι χάχανα θα ξεσηκώνονταν, και πόσο θα ευθυμούσαν όλοι! Βέβαια, κατά τα λεγόμενά τους, βρίσκονται υπό την επήρεια των αισθημάτων αυτού του ονείρου, γιατί μόνο αυτό είχε διατηρηθεί μέσα στη σπαραγμένη καρδιά μου· αντίθετα, οι πραγματικές εικόνες, οι ονειρικές μορφές, εκείνες δηλαδή που πραγματικά είχα ζήσει εκείνη την ώρα, είχανε τέτοια αρμονική τελειότητα, ήτανε τόσο μαγευτικές, τόσο όμορφες μα και τόσο αληθινές, που σαν ξύπνησα δεν είχα τη δύναμη να τις ενσαρκώσω με τα αδύναμα λόγια μου, κι έτσι σταμάτησαν μέσα στο νου μου, και έτσι μπορούσα θαυμάσια να αναγκαστώ εγώ ο ίδιος, ασυναίσθητα, να ανασυγκροτήσω ύστερα τις λεπτομέρειές τους, και, εννοείται, παραμορφώνοντάς τες, εξ αιτίας προπαντός του φλογερού πόθου που είχα να τις ανακοινώσω όσο γινόταν γρηγορότερα, και όπως-όπως. Μα και πώς να μην πιστέψω πως όλ' αυτά συνέβησαν πραγματικά; Ναι, ίσως τόνειρο να ήτανε χίλιες φορές πιο εκθαμβωτικό και πιο χαρούμενο απ' όσο μπορώ να το αποδώσω. Μάθετε λοιπόν, πως θα σας εμπιστευθώ ένα μυστικό. Ίσως νάτανε μόνο όνειρο! Γιατί έγινε κάτι, κάτι τόσο φριχτά αληθινά που δεν μπορεί να ήταν όνειρο. Αν παραδεχτώ πως αυτό το όνειρο γεννήθηκε στην καρδιά μου, θα είχε τάχα η καρδιά μου τη δύναμη να φανερώσει τη φριχτή αλήθεια που μου συνέβη αργότερα; Πώς μπορούσα να το φανταστώ μόνος μου ή να το ονειρευτώ στην καρδιά μου; Είναι ποτέ δυνατό η φτωχή παιδιάστικη καρδιά μου, το ιδιότροπο και κενό πνεύμα μου να μπόρεσαν να υψωθούν ως την ανακάλυψη της αλήθειας; Κρίνετέ το και μόνοι σας· ως τα τώρα τόκρυβα, μα τώρα θα πω όλη την αλήθεια. Γιατί, πραγματικά... τους διέφθειρα όλους!

—5—

Ναι, ναι, στο τέλος, τους διέφθειρα όλους! Πώς έγινε αυτό; — δεν ξέρω, μα το θυμάμαι πολύ καλά. Το όνειρό μου που διέσχισα χιλιάδες χρόνια, έχει αφήσει μέσα μου ένα αίσθημα συνεχείας· το μόνο που ξέρω, είναι πως εγώ ήμουν η αιτία του πρώτου αμαρτήματος. Σα μολυσματική αρρώστια, σαν ένα μόριο χολέρας που μπορεί να μολύνει ολόκληρη αυτοκρατορία, έτσι και 'γώ μόλυνα με την παρουσία μου την γη της ευτυχίας που ως τα τότες ήτανε αθώα. Μάθανε να λένε ψέματα και τους άρεσε το ψέμα, και μάθανε την ομορφιά του ψέματος. Ίσως, όλ' αυτά ν' αρέσανε πολύ αθώα, για τ' αστεία, από απλή φιλαρέσκεια, σαν ένα ευχάριστο παιχνίδι, κι ίσως πραγματικά εξ αιτίας κάποιου μορίου, μα αυτό το μόριο εισχώρησε μεσ' στην καρδιά τους και τους φάνηκε ευχάριστο. Ύστερα από λίγο, γεννήθηκε κι η ηδυπάθεια, η ηδυπάθεια γέννησε τη ζηλοτυπία, η ζηλοτυπία τη σκληρότητα... Α, δεν ξέρω, δε θυμάμαι, μα σε λίγο, πολύ γρήγορα, χύθηκε το πρώτο αίμα: αυτό τους κατέπληξε, τους τρόμαξε, κι άρχισαν ν' απομακρύνονται ο ένας από τον άλλο, και να χωρίζονται. Σχηματίστηκαν συμμαχίες, μα εναντίον των άλλων. Ακούστηκαν μομφές και κατηγορίες. Μάθανε τ' είναι ντροπή, και κάνανε αρετή τη ντροπή. Τους γεννήθηκε μέσα τους το αίσθημα της τιμής, και κάθε συμμαχία ύψωσε πάνω της το λάβαρό της. Άρχισαν να κακομεταχειρίζονται τα ζώα, και τα ζώα φύγανε από κοντά τους για να κρυφτούνε μεσ' στα δάση και τους εχθρεύτηκαν. Άρχισε ένας αιώνας αγώνων για την ιδιοτέλεια, τον ατομικισμό, την προσωπικότητα, τη διάκριση του δικού μου και του δικού σου. Αρχίσανε να μιλούνε διαφορετικές γλώσσες. Μάθανε τη θλίψη κι αγαπήσανε τη θλίψη. Ποθήσανε την οδύνη κι είπανε πως μόνο με την οδύνη αποκτιέται η αλήθεια. Κι έκανε την εμφάνισή της η επιστήμη. Σα γίνανε κακοί, τότες άρχισαν να μιλάνε για την αδελφοσύνη και τον ανθρωπισμό, και τότες καταλάβανε αυτές τις ιδέες. Σαν γίνανε εγκληματίες, τότες επινοήσανε τη δικαιοσύνη και θεσπίσανε πλήρεις κώδικες για να τη διατηρήσουν, κι ύστερα, για να εξασφαλίσουν το σεβασμό γι' αυτούς τους κώδικες, θεσπίσανε τη

λαιμητόμο. Τώρα πια, πολύ αμυδρά θυμούνταν αυτά που είχαν χάσει, και μάλιστα δε θέλανε να πιστέψουν πως άλλοτε ήταν αθώοι κι ευτυχισμένοι. Κοροϊδεύαν αδιάκοπα το ότι μπορεί παλιότερα να ήταν ευτυχισμένοι, και λέγανε πως ήταν όνειρο. Και μάλιστα δεν μπορούσαν να το φανταστούν αισθητά ή εικονικά, κι όμως, τι θαυμαστό και παράξενο πράγμα! μ' όλο που είχαν χάσει την πίστη τους στη παλιά τους ευτυχία, μ' όλο που λέγανε πως ήτανε παραμύθι για μωρά παιδιά, ωστόσο, τόσο μεγάλη ήταν η επιθυμία τους να ξανακατακτήσουν την αθωότητα και την ευτυχία, που γονατίσανε μπροστά στους πόθους της καρδιάς τους, χτίσανε ναούς και προσεύχονταν στην ιδέα τους, στην «επιθυμία» τους, μ' όλο που ξέρανε πως ήταν απραγματοποίητη, μα δεν παύανε να τη λατρεύουν με προσευχές και δάκρυα. Κι όμως, αν μπορούσαν να ξαναγυρίσουν σ' αυτή την κατάσταση της αθωότητας και της ευτυχίας που είχανε χάσει, κι αν τους έδειχναν αμυδρά και τους ρωτούσαν αν πραγματικά θέλανε να ξαναγυρίσουν — σίγουρα θ' αρνιόνταν. Σ' αυτό μου απαντούσαν: «Είμαστε ψεύτες, κακοί και άδικοι· έστω· το ξέρουμε, κλαίμε κι υποφέρουμε γι' αυτό και επιβάλλουμε στους εαυτούς μας μαρτύρια και τιμωρίες χειρότερες ίσως από κείνες που θα μας επιβάλει ο Φιλεύσπλαχνος Κριτής σα μας δικάσει, και που ούτε τ' όνομά του δεν ξέρουμε. Μα έχουμε την επιστήμη και χάρη σ' αυτήν θα ξαναβρούμε την αλήθεια, και τότες θα την αποδεχτούμε συνειδητά. Η γνώση είναι ανώτερη απ' το συναίσθημα, κι η συνείδηση της ζωής ανώτερη απ' τη ζωή. Η επιστήμη θα μας δώσει τη σοφία, η σοφία θα μας αποκαλύψει τους νόμους και η γνώση των νόμων της ευτυχίας είναι πάνω από την ευτυχία.» Αυτά λέγανε και, ύστερα από κάτι τέτοια λόγια, ο καθένας ξανάρχιζε ν' αγαπάει τον εαυτό του με ολοένα πιο εγωιστική αγάπη, γιατί θα τους ήταν αδύνατο να κάνουν διαφορετικά. Και τότε, ο καθένας τους αγαπούσε τόσο ζηλότυπα την προσωπικότητά του που προσπαθούσε να εξευτελίσει και να ταπεινώσει με κάθε μέσο την προσωπικότητα των άλλων· ήτανε ζήτημα ζωής. Εμφανίστηκε η δουλεία, και μάλιστα και η εθελοδοουλεία. Οι αδύνατοι υποτάχθηκαν πρόθυμα στους ισχυρότερους, φτάνει αυτοί να τους βοηθούσαν να συντρίψουν τους πιο αδύνατους απ' αυτούς. Εμφανίστηκαν και οι δίκαιοι, που ήρθαν σ' αυτούς τους ανθρώπους για να τους μιλήσουν, θρηνώντας για την αλαζονεία τους και κατηγορώντας τους που έχασαν το μέτρο και την αρμονία, που χάσανε την αιδημοσύνη τους. Μα τους κοροΐδεψαν και τους λιθοβόλησαν. Το αίμα των αγίων έτρεξε πάνω στα προαύλια των ναών. Εξ άλλου, ήρθαν κι άλλοι που σκέφτηκαν ν' αποκαταστήσουν την αρμονία ανάμεσα στους ανθρώπους σε τρόπο που, χωρίς ο καθένας να παύει να αγαπά τον εαυτό του περισσότερο από τον πλησίον του, να μην αποτελεί ωστόσο εμπόδιο και ενόχληση για τους άλλους και όλοι μαζί να σχηματίσουν ένα είδος κοινωνίας όπου να ζούσανε μονιασμένοι. Μακρόχρονοι πόλεμοι υποδαυλίστηκαν για να επιβληθεί αυτή η αρχή. Οι μαχητές δεν πιστεύανε λιγότερο σταθερά πως η επιστήμη, η σοφία και το συναίσθημα της προσωπικής ασφάλειας θα αναγκάζανε επιτέλους τους ανθρώπους να συμφωνήσουν για τις βάσεις μιας λογικής κοινωνίας και γι' αυτό, στο μεταξύ, για να επισπεύσουν τα πράγματα, οι «πούροι» προσπαθούσαν να απαλλαγούν απ' όλους όσους δεν ήτανε πούροι και δεν καταλάβαιναν την ιδέα τους, για να μην εμποδίζουν το θρίαμβό τους. Μα γρήγορα εξασθένησε το συναίσθημα της προσωπικής αυτοσυντήρησης, κι ανέβηκαν οι αλαζόνες κι οι φιλήδονοι που απαιτούσαν όλα, ή τίποτα. Και για ν' αποκτήσουν αυτά τα όλα, χρειάστηκε να καταφύγουν στην αγριότητα, κι όταν δεν πετύχαιναν, στην αυτοκτονία. Έγιναν θρηακείες για τη λατρεία της ανυπαρξίας και της αυτοκαταστροφής, εν ονόματι της αιώνιας γαλήνης στους κόλπους του μηδενός. Τελικά, αυτοί οι άνθρωποι κουράστηκαν από τον χωρίς νόημα μόχθο και τα πρόσωπά τους πήρανε τα στίγματα της οδύνης· έτσι, αυτοί οι άνθρωποι διακήρυξαν πως η οδύνη, είναι ομορφιά, αφού μόνο απ' την οδύνη υπάρχει η σκέψη, άρχισαν να υμνούν την οδύνη στα τραγούδια τους. Εγώ τριγυρίζα απελπισμένος ανάμεσά τους κι έκλαιγα γι' αυτούς, μα τώρα τους αγαπούσα ίσως περισσότερο από πριν, τότε που τα πρόσωπά τους δεν είχανε γνωρίσει την οδύνη και ήτανε αθώα και τόσο ωραία. Ξανάρχισα ν' αγαπάω τη βρώμικη γης τους πιο πολύ από τότες που ήτανε παράδεισος, μόνο και μόνο γιατί ήρθε ο πόνος. Αλλοίμονο, πάντα μου αγάπησα τον πόνο και τη θλίψη,

μα μόνο για μένα, κι έκλαψα για κείνους και τους λυπόμουν. Άπλωνα τα χέρια μου σ' αυτούς και κατηγορούσα τον εαυτό μου μέσ' στην απελπισία μου και περιφρονούσα τον εαυτό μου. Τους είπα πως εγώ τα είχα κάνει όλ' αυτά, εγώ και μόνο, πως εγώ τους είχα φέρει τη διαφθορά, τη πανούκλα και το ψέμα! Τους παρακάλεσα να με σταυρώσουν, και τους είπα πως να φτιάξουν το σταυρό. Δεν μπορούσα, δεν είχα τη δύναμη να σκοτωθώ, μα ήθελα να πάρω πάνω μου όλους τους πόνους, ποθούσα την οδύνη και ποθούσα να χύσω μέσα σ' αυτή την οδύνη ακόμα και την τελευταία ρανίδα απ' το αίμα μου. Μα εκείνοι καγχάζανε, και στο τέλος με πήρανε για τρελό μυστικιστή. Έτσι, αυτοί με δικαιολογούσανε και λέγανε πως απέκτησαν εκείνο που γυρεύανε, και πως δε μπορούσε παρά να γίνει αυτό που έγινε. Στο τέλος, μου δηλώσανε πως άρχισαν να με βρίσκουν επικίνδυνο και πως αν δε σώπαινα θα με κλείνανε στο φρενοκομείο. Και τότε η ψυχή μου πλημμύρισε από τόσο δυνατή θλίψη που σφίχτηκε η καρδιά μου, ένοιωσα πως θα πέθαινα, και τότε ... τότε ξύπνησα.

—6—

Είχε αρχίσει να χαράζει, δεν είχε ξημερώσει ακόμα, είν' αλήθεια, μα θάτανε περίπου έξι η ώρα. Ξανάνοιξα τα μάτια μου καθισμένος στην πολυθρόνα μου. Το κερί μου είχε λειώσει ως το τέλος, και στο δωμάτιο του λοχαγού όλοι κοιμόνταν, γύρω βασιλευε, πολύ σπάνιο πράγμα, η σιωπή. Η πρώτη μου κίνηση ήταν να πηδήξω όρθιος απ' την πολυθρόνα μου, γεμάτος κατάπληξη· ποτέ δε μούχε ξανατύχει τέτοιο πράγμα και μάλιστα — αυτό ήτανε τιποτένια λεπτομέρεια, να κοιμηθώ έτσι δα στην πολυθρόνα μου. Ξαφνικά, ενώ σηκωνόμουν και συνερχόμουν, το μάτι μου έπεσε πάνω στο γεμάτο κι έτοιμο περιστρόφο — μα αμέσως τόσπρωξα μακριά μου. Ω! να ζήσω, τώρα θέλω να ζήσω! Σήκωσα ψηλά τα χέρια μου, και προσευχήθηκα στην αιώνια Αλήθεια· δεν προσευχόμουν, έκλαιγα, και μια ζέση, μία απροσμέτρητη ζέση μου αναστάτωνε όλο μου το είναι. Ναι, να ζήσω και να κηρύξω! Αμέσως έκανα το τάμα να κηρύξω και — εννοείται — για τη ζωή! Θα πήγαινα να κηρύξω, ήθελα να κηρύξω — τι; Την Αλήθεια, αφού την έβλεπα, την έβλεπα με τα μάτια μου, την έβλεπα σ' όλη της τη δόξα!

Κι από τότες, όλο κηρύττω! Κι από τότε, αγαπώ όλους όσους γελούν μαζί μου, και μάλιστα περισσότερο από τους άλλους. Γιατί; ... Δεν ξέρω κι ούτε μπορώ να το εξηγήσω, μα δεν έχει σημασία που είναι έτσι. Λένε πως τώρα πια έχω πάρει στραβό δρόμο, ή μάλλον πως αφού από τώρα έχω πάρει στραβό δρόμο τι θα γίνει παραπέρα; Ολοκάθαρη αλήθεια: πήρα στραβό δρόμο, κι ίσως τα πράγματα να πάνε απ' το κακό στο χειρότερο. Βέβαια, πολλές φορές θα γελαστώ ώσπου ν' ανακαλύψω πώς πρέπει να κηρύττω, δηλαδή με τι λόγια και τι πράξεις, γιατί δεν είναι εύκολο αυτό. Όλ' αυτά, τα βλέπω από τώρα ολοφάνερα, μα ακούστε: και ποιος δεν παίρνει στραβό δρόμο; Κι όμως όλοι περπατούν και τείνουν προς τον ίδιο σκοπό, από τον πιο σοφό ως τον χειρότερο ληστή, μόνο που βαδίζουν από διαφορετικούς δρόμους. Αυτή είναι παλιά αλήθεια, μα να και κάτι καινούργιο: δεν μπορεί να γελιέμαι πολύ. Γιατί την είδα την αλήθεια, το είδα και το ξέρω πως μπορούνε οι άνθρωποι να είναι ωραίοι κι ευτυχημένοι χωρίς να χάσουν την ικανότητά τους να ζήσουνε στη γης. Δε θέλω κι ούτε μπορώ να πιστέψω πως το κακό είναι η φυσική κατάσταση των ανθρώπων. Και όμως, μόνο γι' αυτή μου την πεποίθηση με κοροϊδεύουν. Μα πώς να μη με πιστέψουν; Την είδα την αλήθεια, δεν την έβγαλα απ' το μυαλό μου, την είδα, λέω, την είδα, κι η ζωντανή εικόνα της μου γέμισε για πάντα την ψυχή μου. Την είδα σε τόση απόλυτη τελειότητα, που δεν μπορώ να πιστέψω πως δε θα υπήρχε στους ανθρώπους. Πώς λοιπόν πήρα στραβό δρόμο; Βέβαια και θα πλανηθώ πολλές φορές κι ίσως να πω αταίριαστα λόγια, μα όχι για πολύ. Η ζωντανή εικόνα που είδα είναι πάντα μπροστά στα μάτια μου, και θα με ανορθώνει και θα με κατευθύνει. Ω! είμαι γενναίος, εγώ, έχω γερές δυνάμεις, και θα προχωρήσω, έστω και για χίλια χρόνια. Βλέπετε, στην αρχή ήθελα να το κρύψω πως τους

είχα όλους διαφθείρει ... κι όμως, ήτανε σφάλμα, ήτανε κίολας το πρώτο σφάλμα. Μα η Αλήθεια μούπε σιγανά πως έλεγα ψέματα, και με προφύλαξε, και με καθοδήγησε. Πώς να κάνω, για να φτιάξω τον παράδεισο; — Δεν ξέρω, γιατί δεν ξέρω να το εκφράσω με λόγια. Από τότε που είδα το όνειρο, ξέχασα να μιλάω, ή τουλάχιστον ξέχασα τις κυριώτερες κι απαραίτητες λέξεις. Μα τι σημασία έχει; Θα πάω και θα τα πω όλα, ακούραστα, γιατί το είδα με τα μάτια μου, κι ας μην ξέρω να πω αυτά που είδα. Αυτοί οι καλλίτεροι δε θα το καταλάβουν. «Όνειρο, λένε, είδε εφιάλτη, παραίσηση» ...» Ε... ε... όλ' αυτά δεν είναι σπουδαίες εξυπνάδες. Κι όμως είναι αρκετά περήφανοι! Όνειρο; Μα μήπως όνειρο δεν είναι η ζωή μας; Και μάλιστα θάλεγα τι σημασία έχει, τι σημασία έχει αν δεν ξανάρθει ποτέ πια ο παράδεισος κι αν δεν υπάρχει πια (αφού σας λέω, το καταλαβαίνω), κι όμως, εγώ θα κηρύξω τον παράδεισο. Κι όμως, τι απλό που είναι! Θα μπορούσαν μέσα σε μια μέρα, μέσα σε μιαν ώρα μόνο, να ξαναγίνουν όλα. Το ουσιώδες, είναι ν' αγαπούμε τον πλησίον μας σαν τον εαυτό μας, ναι, αυτό είναι το ουσιώδες και το παν, χωρίς να χρειάζεται τίποτ' άλλο: τότε, αμέσως θα ξέρουμε πώς να χτίσουμε τον παράδεισο. Κι όμως, αυτή είναι παμπάλαια αλήθεια, την έχουμε διαβάσει και αναμασήσει εκατομμύρια φορές, μα δεν παύει να είναι αποτελεσματική. «Η συνείδηση της ζωής είναι ανώτερη απ' τη ζωή· η γνώση των νόμων της ευτυχίας είναι ανώτερη, από την ευτυχία». Αυτά πρέπει να καταπολεμήσουμε! Και θα παλέψω. Φτάνει να το θελήσουν όλοι, κι αμέσως όλα θα χτιστούν.

Όσο για το κοριτσάκι, έψαξα να το βρω ... Και θα εξακολουθήσω να ψάχνω, να ψάχνω!